УДК 376.32 + 378.147

Ю.Й. Тулашвілі, Ю.Ю. Максим'юк
м. Луцьк, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ІНВАЛІДІВ ПО ЗОРУ ЗА НАПРЯМОМ ПІДГОТОВКИ «ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Актуальність та постановка проблеми. Одним з напрямів розширення доступності до професійної освіти членам суспільства, що мають особливі потреби, таким як, особи з порушеннями зору, є створення освітніх умов для одержання сучасних професій та спеціальностей, діяльність за якими передбачає використання комп'ютерної техніки. Цього можна досягнути шляхом реалізації в системі професійної підготовки осіб з порушенням зору сучасної парадигми людиноцентризму, яка виступає необхідним і достатнім елементом освітнього середовища фахового навчання такої категорії людей. Такий підхід у професійній освіті відображає й утверджує гуманістичний аспект освіти, надає людині з особливими потребами можливість здобути якісну фахову освіту, осучаснювати свою кваліфікацію, розширювати професійні компетентності відповідно до особистих уподобань і нахилів та соціально-економічних потреб суспільства.

Процеси людиноцентризму та демократизації освіти безпосередньо віддзеркалюють сучасний рівень еволюції суспільної свідомості. Так, у «Програмі професійної підготовки інвалідів слуху і зору у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації» визначається, що пріоритетом освіти є визнавати принцип рівних можливостей галузі вищої освіти для молоді та дорослих з інвалідністю. Виходячи з цього, перед вищою освітою постає завдання проаналізувати можливість створення умов професійної підготовки інвалідів зору за сучасними спеціальностями, що передбачають використання комп'ютерної техніки. Одним з напрямів такої підготовки є «Документознавство та інформаційна діяльність». Відповідно до цього, залучення осіб з порушенням зору до активної продуктивної праці із використанням комп'ютерних технологій у галузі діловодства з метою їх успішної соціальної адаптації в інформаційному суспільстві є актуальним завданням розв'язання окресленої проблеми.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Різноманітні підходи до змісту і форм навчання за спеціальністю «Документознавство та інформаційна діяльність» широко обговорюються вітчизняними дослідниками цього напряму підготовки (С. Дубова, І. Крохмаль, О. Матвієнко, Ю. Палеха, М. Слободяник та інші). Трактування ними змісту документознавства як комплексу навчальних дисциплін здійснюється із позицій доведення перспективності й необхідності освоєння новітніх тенденцій його розвитку, сповнених документологічними ідеями автоматизованого опрацювання задокументованої інформації.

Про розширення можливостей осіб з порушенням зору в освітній та трудовій діяльності під час використання комп'ютерної техніки йдеться у працях В. Єрмакова, Л. Коваленко, П. Таланчука, Л. Шауцукової, В. Швєцова, Г. Цейтлина, Г. Якуніна та інших. Розглядаючи особливості взаємодії незрячого і слабозорого користувача з комп'ютером, науковці стверджують, що в результаті виникає складна система відносин, яка формується в процесі комп'ютерної професійної підготовки таких людей, що дозволяє озброїти їх специфічними знаннями роботи з електронними документами, вміннями застосовувати команди управління засобами інформаційних систем, навиками обміну електронною інформацією.

Метою статті є аналіз рівня достатності умов, які необхідно створити для успішного навчання людей з інвалідністю по зору за напрямом підготовки «Документознавство та інформаційна діяльність» у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. На підставі проведення логічного аналізу літературних джерел уже відомих результатів наукових досліджень нами поставлено завдання щодо оцінювання можливості забезпечення доступності інвалідам по зору до

© Ю.Й. Тулашвілі, Ю.Ю. Максим'юк, 2013 р.

навчання за напрямом підготовки «Документознавство та інформаційна діяльність».

У процесі дослідження нами враховувалось, що для того, щоб підготувати молоду людину з інвалідністю за підходящою їй професією слід насамперед з'ясувати види робіт, які може виконувати ця молода людина. Для цього треба уважно проаналізувати Індивідуальну програму реабілітації, що складена медико-соціальною експертною комісією (МСЕК).

На основі аналізу незаборонених видів діяльності, визначених у рекомендаціях МСЕК, як один з напрямів розв'язання проблеми продуктивної зайнятості молоді з інвалідністю ми розглядаємо професійну підготовку за напрямом «Документознавство та інформаційна діяльність».

Підготовка за напрямом «Документознавство та інформаційна діяльність» зорієнтована, перш за все, на пріоритети інноваційного навчання інформаційно-комунікаційним технологіям (ІКТ) у документознавстві, що вимагає від студентів з дефектом зору набуття ґрунтовних системних знань і вмінь для наступного практичного впровадження ІКТ. Етап комп'ютерної підготовки майбутнього документознавця обумовлюється потребою у високопрофесійних спеціалістах в управлінських структурах як державних, так і комерційних. Фахівець підготовлений до професійної діяльності з документаційно-інформаційного забезпечення управління призначений для роботи у виробничих і невиробничих сферах, на підприємствах різних галузей, установах усіх форм власності, комерційних структурах, у державних і відомчих архівах.

Майбутній фахівець з документознавства має виконувати такі виробничі інформаційні функції [1]:

– складати та оформляти організаційно-розпорядчу, довідково-інформаційну ділову документацію, документи контрактово-кадрових питань, банківську та іншу управлінську документацію, яка визначається згідно з Державним класифікатором управлінської документації;

– застосовувати технології автоматизованого опрацювання задокументованої інформації управлінської діяльності в установах.

Інформаційні технології в документознавстві реалізуються в автоматизованому і традиційному (паперовому) видах. Рівень автоматизації та характер застосування технологій автоматизованого опрацювання задокументованої інформації залежать від характеру конкретної інформації.

Аналізуючи наукові публікації з питань підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності та ролі дисциплін документознавчого циклу, потрібно виділити провідну роль комп'ютерних засобів у системі професійної підготовки. У сучасному інформаційному суспільстві під комп'ютерними засобами, що застосовуються для автоматизованого опрацювання задокументованої інформації управління, розуміють систему засобів, до якої включені носії інформації і відповідні технічні засоби. Технології автоматизованого опрацювання задокументованої інформації поділяють на такі категорії: на основі використання комп'ютерної техніки в межах установи, на основі використання глобальної комп'ютерної мережі Internet. У публікаціях наголошується, що реалізація технологічного процесу в документознавчій галузі ґрунтується на застосуванні таких технічних засобів виробництва інформації як: апаратне, програмне і математичне забезпечення цього процесу [2, с. 150]. З їхньою допомогою відбувається опрацювання первинної інформації в інформацію нової якості.

Виділимо окремо з цих засобів програмні продукти і назвемо їх об'єктами-інструментаріями, якими може користуватись майбутній документознавець, що має дефект зору.

З погляду застосування інформаційних технологій, як технології адаптації для людей із порушеннями зору, поняття «інформаційні технології» набуває нового специфічного змісту, що відображає вплив комп'ютерної техніки на сучасні умови життєдіяльності осіб з порушенням зору через адаптивне спрямування сучасних інформаційних технологій

[5, с. 27]. Сучасні інформаційні технології адаптації (СІТА) являють собою сукупність методів використання комп'ютерно-комунікаційних засобів і програмного забезпечення для збору, організації, зберігання, обробки, передачі й подання інформації з метою розширення доступності до інформаційних потоків та світових знань людям із фізичними порушеннями, що розкривають їм нові можливості в комунікації, управлінні соціальними, економічними та технічними процесами.

Типова управлінська діяльність фахівця документознавця в установах ґрунтується на знаннях основних принципів створення, оформлення, обробки документів і полягає: в розробці та заповненні бланків документів структурних підрозділів; здійсненні листування з клієнтами та контрагентами; розробці візиток, буклетів, форм для введення інформації; створення та перегляду Web-сторінок. На всіх етапах застосовується інструментарій інформаційної технології – один або декілька взаємозалежних програмних продуктів для певного типу комп'ютера, технологія роботи в яких дозволяє досягти поставленої користувачем мети. В якості інструментарію можна використовувати такі поширені види програмних продуктів для персонального комп'ютера як текстовий процесор (редактор), настільні видавничі системи, електронні таблиці, системи управління базами даних, електронні записні книжки, електронні календарі, інформаційні системи функціонального призначення, експертні системи тощо. На підставі цього можна зазначити, що для автоматизованого опрацювання документів використовуються сучасні програмні засоби, які, завдяки застосуванню СІТА, є доступними для осіб з порушенням зору. Це такі програмні засоби: найпопулярніший текстовий процесор Microsoft Word, табличний процесор Microsoft Excel та різноманітні засоби підготовки й перегляду сторінок World Wide Web.

Ще одним з напрямів підготовки документознавців є навчання роботі з електронними бібліотеками. Основні задачі електронних бібліотек – інтеграція інформаційних ресурсів і ефективна навігація в них. Тенденції розвитку бібліотечної галузі пов'язані із активним використанням електронного середовища та формуванням систем електронних інформаційних ресурсів.

Електронні бібліотеки (ЕБ) – це складні інформаційні системи, які є сховищем даних. Основною їхньою перевагою є гнучкість організації даних, що розміщуються у електронному фонді, доступ до якого здійснюється засобами комп'ютерних комунікацій. Зазвичай, ЕБ має таку структуру: електронний каталог, інтерфейс доступу, сервісні додатки та депозитарії.

З погляду реалізації інтерфейсу ЕБ взаємодія з користувачем у більшості випадків відбувається за допомогою стандартних Internet Web-браузерів, наприклад, таких, як Internet Explorer. Зі сторони ЕБ необхідна лише наявність спеціальної програми-шлюзу, що дозволяє видавати користувачу необхідну інформацію у вигляді динамічно формованих HTML-сторінок.

За результатами дослідження нами визначено, що в процесі професійної підготовки інвалідів зору за напрямом «Документознавство та інформаційна діяльність» навчальний процес повинен мати на меті формування в них уяви про об'єкти-інструментарії, як про образи об'єкта праці, забезпечувати становлення особистості з порушенням зору як суб'єкта трудової діяльності та суб'єкта колективних відносин. Була дана оцінка можливості застосування сучасного програмного забезпечення, що широко застосовується у фаховій діяльності документознавців. Встановлено, що такі прикладні програми як Microsoft Word, Microsoft Excel та Internet Explorer повністю відповідають критеріям доступності для інвалідів зору.

Враховуючи те, що фахівець документознавець, який має порушення зору, керує комп'ютерною технікою шляхом застосування клавіатури, а інформацію про виконання дій отримує через скрінрідер Jaws for Windows, слід особливу увагу в процесі навчальної підготовки звертати на опанування студентом-інвалідом зору комп'ютерними технологіями як результату етапу компенсаторно-розвивального навчання.

Основою компенсаторно-розвивального навчання незрячих та слабозорих студентів є осмислення ними навчальної інформації та прийомів практичної роботи, утворення уяви психічних образів фахової діяльності. Осмислення відбувається, як результат мисленнєвих процесів, через які здійснюється розкриття предметного змісту професійної діяльності у її взаємозв'язках.

Виходячи з цього, зміст навчання для підготовки суб'єктів освіти з порушенням зору до трудової діяльності з використанням комп'ютерної техніки має формуватися відповідно до потреб утворення психічних образів об'єктів праці майбутнього фахівця документознавця. Найперше, що потрібно, це сформувати в них уяву про види інформаційних документів, комп'ютерно-комунікаційні засоби та види зв'язків комунікації, що використовуються в галузі документознавства.

Слід враховувати, що основним процесом навчальної діяльності осіб з порушенням зору є запам'ятовування. У психології запам'ятовування визначається як утворення й закріплення тимчасових нервових зв'язків [3, с. 364]. Процес запам'ятовування – активний процес, під час якого з початковим навчальним матеріалом відбуваються певні дії. Він починається у короткотривалій пам'яті і завершується у довготривалій.

Основною відмінністю процесу навчання осіб з порушеннями зору є обов'язковість урахування фрагментарності та зниженого темпу сприйняття ними навчального матеріалу, необхідності комбінування мовних і тактильних способів сприймання [3, с. 338]. У процесі когнітивного сприйняття навчальної інформації у незрячих та слабозорих суб'єктів освітньої діяльності відбувається виникнення уяви про предмет вивчення. Уява розглядається як відтворення у психіці людини предметів та явищ, які вона сприймала коли-небудь раніше, а також створення нових образів предметів та явищ, котрих раніше вона ніколи не сприймала, шляхом здійснення операцій абстрактного мислення.

З метою запровадження навчальної підготовки інвалідів зору за напрямом «Документознавство та інформаційна діяльність» нами визначено етапи навчання таких людей до застосування комп'ютерних технологій, які відповідають певним психофізіологічним характеристикам стадій формування професійних компетенцій. Так, перший етап підготовки орієнтований на формування у незрячих та слабозорих студентів психічної образної уяви про обрану професію, про фахову діяльність, яка ґрунтується на застосуванні комп'ютерної техніки. Основні методи на даному етапі підготовки пов'язані із сенсомоторними діями, які на основі сприймання голосової та тактильної інформації формують образні уяви про апаратні та програмні об'єкти професійної діяльності. Цей етап активізує такі перцептивні операції мисленнєвих процесів, як розрізнення, ідентифікацію та розпізнавання об'єкту, що пов'язується нами з виникненням у незрячої особи компенсаторних пристосувань.

Другий етап – аналітико-синтетичний передбачає вироблення у незрячих та слабозорих студентів таких особистих якостей, як уважність, концентрація та селективність, які тісно пов'язані з елементами когнітивного мислення. Розвиток уважності та вмінь концентрації успішно впливає на зростання рівня компенсаторних пристосувань, а також виробляє вміння відчувати сутність завдань, що виконуються. Селективність варіантів розв'язку проблеми, шляхом виявлення та уточнення варіантів її розв'язку, забезпечує ефективність когнітивного процесу навчання. На цьому етапі у зороводепривованої особистості розвиваються такі мисленнєві процеси, як аналіз і синтез, які реалізуються психічними процесами мислення у напряму від наочного і конкретного до абстрактного і загального, а від абстрактного знову до конкретного.

На третьому етапі підготовки забезпечується розвиток інтелектуальних здібностей особистості з порушеннями зору. Креативне мислення формується на системоутворюючих алгоритмах розумової інтелектуальної діяльності. Інтелектуальний бік креативності ґрунтується на таких характеристиках творчого мислення [5, с. 58]:

– продуктивності, яка проявляється у спроможності особистості з порушеннями зору генерувати безліч ідей, утворювати асоціації, пропонувати варіанти вирішення проблеми;

– гнучкості, тобто здатності швидко реагувати на обставини, що виникають, змінювати способи дій, переходити від одного класу об'єктів до іншого;

– оригінальності, як прояву незвичайності, рідкісності та унікальності варіантів розв'язання певної проблеми.

Висновки. Проведений аналіз сучасного стану професійної підготовки інвалідів зору розкрив одну з актуальних проблем – розширення особам з порушеннями зору доступності до оволодіння сучасними професіями шляхом їх комп'ютерної підготовки. Результати аналізу дозволяють нам зробити висновок, що фахова підготовка осіб з порушеннями зору за освітнім напрямом «Документознавство та інформаційна діяльність» є одним із шляхів до успішної соціальної інтеграції таких людей в умовах інформатизації галузі документознавства.

За результатами роботи було оцінено можливості застосування сучасного програмного забезпечення, яке широко застосовується у фаховій діяльності документознавців. Встановлено, що такі прикладні програми як Microsoft Word, Microsoft Excel та Internet Explorer відповідають критеріям доступності для інвалідів зору. Застосування скрінрідера Jaws for Windows забезпечує достатній доступ для роботи слабозорого та незрячого користувача із використанням ціх програмних продуктів. Тому у навчальній підготовці інвалідів зору за напрямом «Документознавство та інформаційна діяльність» потрібно звернути на це увагу та відповідно адаптувати зміст навчального матеріалу дисциплін комп'ютерного циклу.

Література:

1. Типова інструкція з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади [Електронний ресурс]: Постанова N 1242 від 30 листопада 2011 р. – (Сайт «Законодавство України») – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1242-2011-п. – Назва з екрану.
2. Крохмаль І. М. Роль та місце дисциплін документознавчого циклу в системі професійної підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності / І. М. Крохмаль // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 17 (204) 2010. – С. 149–156.
3. Психологія: підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та [ін.]; за ред. Ю. Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
4. Синьова Є. П. Тифлопсихологія : підручник / Є. П. Синьова. – К. : Знання, 2008. – 365 с.
5. Тулашвілі Ю.Й. Технологічні аспекти комп'ютерного навчання людей з вадами зору: монографія / Ю.Й. Тулашвілі. – Луцьк: ВМА «ТЕРЕН», 2010. – 264 с.

У статті розглянуто особливості навчання людей з порушенням зору за фахом документознавця, а також застосування в процесі професійної підготовки комп'ютерних технологій. Визначено важливість упровадження у традиційний навчальний процес професійної підготовки осіб з порушеннями зору нових інформаційних технологій.

Ключові слова: *студент з обмеженими можливостями, професійна підготовка, професійна реабілітація, сліпий, вузівська підготовка, документознавець, комп'ютерні технології.*

В статье рассмотрены особенности обучения людей со слепотой специальности документоведа, а также применение в процессе их профессиональной подготовки компьютерных технологий. Показана важность внедрения в традиционный учебный процесс профессиональной подготовки незрячих новых информационных технологий.

Ключевые слова: *студент с ограниченными возможностями, профессиональная подготовка, компетентность, слепой, вузовская подготовка, документовед, компьютерные технологии.*

The paper describes the features of training people with blindness documentologists specialty, and the application of computer technology for during their training. Important implementation of the traditional educational process of professional education of the blind new information technologies have been proved.

Keywords: *the disabled student, professional education, competence, blind, higher education,*

documentologists, computer technology.